

Дрібні ссавці Серебрянського лісництва (Луганщина)

Василь Абеленцев

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)

ABELENTSEV, V. Small mammals of the Serebrianka forestry (Luhansk region, Ukraine). — Data on the species composition, relative abundance and habitat distribution of small mammals based on the results of summer surveys conducted in 1961 near Lake Chernikove are presented. The lake is located in the floodplain of the Siverskyi Donets River, in the territory of the Serebrianka Forestry. The total amount of surveys was 900 trap-nights, and 258 specimens of 11 species of small mammals were collected. Among the animals captured are 4 species of insectivores and 7 species of rodents. The dominant species were *Apodemus agrarius* (34.5%), *Sorex araneus* (22.1%), *Myodes glareolus* (16.3%), and *Sylvaemus sylvaticus* (16.3%). The remaining 7 species have a much smaller share (0.8–3.5%). Among the latter are *Neomys fodiens*, *N. milleri*, *Sorex minutus*, *Micromys minutus*, *Mus musculus*, *Microtus levis*, and *M. subterraneus*. The most important finds in this second group in terms of faunistics are those of *Neomys milleri*, *Micromys minutus*, and *Microtus subterraneus*, which are among the most eastern records of these species.

Передмова редактора

Фауна Кременських лісів загалом і Серебрянського лісництва — одна з найменш детально досліджених, попри визначну їх роль у поширенні бореальних видів далеко вглиб Лісостепу і Степу, уздовж долини Дінця, а також завдяки наявному тут унікальному комплексу Мертвого Дінця як місця існування унікальних заплавних фауністичних комплексів, у складі яких була відома донедавна і хохуля, *Desmana moschata* [Селезньов 1932]. Матеріали по мікротеріофауні Кременної (зокрема й околиць заплавних озер Клешня, Чернікове й Підпісочне) були аналізовані в циклі досліджень, проведених редактором спільно з О. Кондратенком [Кондратенко & Загороднюк 2006].

В основі цього нарису — фауністична частина публікації В. Абеленцева, присвяченої рясоніжці малій, *Neomys anomalus* [Абеленцев 1967]. За дивним збігом обставин ця його публікація була випущена з уваги й у згаданому огляді дрібних ссавців сходу України [Кондратенко & Загороднюк 2006], і при підготовці огляду досліджень В. Абеленцева [Загороднюк 2017] (натомість процитована інша його тезова праця 1966 р. в матеріалах одеської зоогеографічної конференції [Абеленцев 1966]). Тут відтворено фауністичну частину публікації, без відомостей по морфометрії рясоніжки. Текст розпізнано, відредаговано і перекладено. У частині місць текст видозмінено для посилення акцентів на весь фауністичний комплекс, без зміни фактології.

Таксономію й номенклатуру видів адаптовано до сучасних схем [Загороднюк & Ємельянов 2012, з доповненнями]. Ключові зміни: *Neomys anomalus* > *N. milleri* [за: Igea et al. 2015]; *Clethrionomys glareolus* > *Myodes glareolus*, *Sylvimus sylvaticus* > *Sylvaemus sylvaticus* [Загороднюк & Ємельянов 2012]; *Microtus arvalis* > *M. levis* [за: Загороднюк 2020]. На рівні регіональної фауни мова виключно про зміну назв, без перегляду таксономії й діагностики.

Обсяг дослідженого матеріалу

Автором проведено дослідження навколо заплавного озера Черникове, з 29.08 до 4.09.1961. На східному березі озера ростуть вільха, верба, тополя, дуб, береза, клен, ясен, сосна. Грунт місцями сильно зволожений, оскільки тут б'ють джерела. Біля озера розташовані городи, вільшаники, осичники та березняки, далі — мішані та соснові насадження.

Облови проведено у трьох типах місцезнаходжень: власне берег озера (чотири серії ловів), вільшаник (чотири серії), мішаний ліс (одна серія). Для обліку дрібних ссавців виставляли лінії зі 100 пасток Геро кожна. Всього за шість діб роботи сума обліків склала 900 пасток-ночей, здобуто 258 екз. 11 видів ссавців, серед яких 4 види комахоїдних і 7 видів гризунів (табл. 1).

Чисельність дрібних звірків навколо озера була дуже високою [що згодом виявилось правилом [Кондратенко & Загороднюк 2006] — прим. ред.]. На 100 пастко-ночей в кожній серії здобували 13–57 екз. (див. табл. 1), у середньому 28,7 екз. Безпосередньо біля берегів на 100 пастко-ночей добували 14–31 екз., у вільшанику — 13–35 екз., а в мішаному лісі — 57 екз.

Таблиця 1. Розподіл кількості здобутих тварин за трьома обліковими ділянками

Вид	Берег оз. Черникове				Вільшаник				Мішаний ліс 31 VIII	Σ
	30 VIII	31 VIII	01 XI	02 IX	31 VIII	01 IX	02 IX	04 IX		
<i>Neomys fodiens</i>	–	1	1	–	–	–	–	–	–	2
<i>Neomys milleri</i>	–	–	–	1	1	–	2	–	–	4
<i>Sorex araneus</i>	9	8	2	5	11	–	11	6	5	57
<i>Sorex minutus</i>	–	–	–	3	–	–	1	–	–	4
<i>Micromys minutus</i>	–	–	–	3	–	–	–	–	–	3
<i>Mus musculus</i>	–	–	–	1	–	–	–	–	2	3
<i>Sylvimus sylvaticus</i>	4	9	–	1	8	–	7	3	10	42
<i>Apodemus agrarius</i>	11	7	7	–	4	9	4	13	34	89
<i>Microtus levis</i>	–	–	–	–	1	–	–	2	6	9
<i>Microtus subterraneus</i>	1	1	–	–	–	–	–	1	–	3
<i>Myodes glareolus</i>	2	5	4	3	7	4	10	7	–	42
Разом особин	27	31	14	17	32	13	35	32	57	258
Разом видів	5	6	4	7	6	2	6	6	5	11

Таблиця 1. Частки видів дрібних ссавців у трьох обстежених біотопах

Вид	Берег озера		Вільшаник		Мішаний ліс		Разом	
	екз.	%	екз.	%	екз.	%	екз.	%
<i>Neomys fodiens</i>	2	2,3	0	0,0	0	0,0	2	0,8
<i>Neomys milleri</i>	1	1,1	3	2,7	0	0,0	4	1,6
<i>Sorex araneus</i>	24	27,0	28	25,0	5	8,8	57	22,1
<i>Sorex minutus</i>	3	3,4	1	0,9	0	0,0	4	1,6
<i>Micromys minutus</i>	3	3,4	0	0,0	0	0,0	3	1,2
<i>Mus musculus</i>	1	1,1	0	0,0	2	3,5	3	1,2
<i>Sylvaemus sylvaticus</i>	14	15,7	18	16,1	10	17,5	42	16,3
<i>Apodemus agrarius</i>	25	28,1	30	26,8	34	59,7	89	34,5
<i>Microtus levis</i>	0	0,0	3	2,7	6	10,5	9	3,5
<i>Microtus subterraneus</i>	2	2,3	1	0,9	0	0,0	3	1,2
<i>Myodes glareolus</i>	14	15,7	28	25,0	0	0,0	42	16,3
Разом особин	89	100,0	112	100,0	57	100,0	258	100,0
Разом видів	10	—	8	—	5	—	11	—

Домінантами є чотири види — житник пасистий *Apodemus agrarius* (34,5%), мідиця звичайна *Sorex araneus* (22,1%), нориця руда *Myodes glareolus* (16,3%), мишак європейський *Sylvaemus sylvaticus* (16,3%). Решта сім видів мають значно меншу частку — 0,8–3,5%. Серед них — три види землерийок (*Neomys fodiens*, *N. milleri*, *Sorex minutus*) і чотири види гризунів (*Micromys minutus*, *Mus musculus*, *Microtus levis*, *M. subterraneus*).

Наприкінці серпня і на початку вересня розмноження у рясоніжок і мідиць не відмічено (була тільки одна лактуюча самка *Sorex araneus*), тоді як мишовиді гризуни ще інтенсивно плодилися (серед зловлених гризунів майже всі дорослі самки мишей і полівок були з ембріонами або лактували). У відловах всіх дрібних ссавців переважали молоді особини.

Як видно, за кількістю видів явним лідером є прибережний комплекс, позначений тут як «Берег озера» (10 видів), суміжний з ним «Вільшаник» характеризується меншим показником (8 видів), через «випадіння» рясоніжки великої, мишки лучної та миші хатньої (проте з появою полівки лучної). І найменшим видовим багатством характеризується біотоп «Мішаний ліс» (5 видів); в ньому ж найбільш виразні показники домінування окремих видів (передусім житника пасистого, *Apodemus agrarius*, з частотою 60%).

Серед переліку регіонально рідкісних видів — обидва види рясоніжки (*Neomys fodiens* та *Neomys milleri*), мідиця мала (*Sorex minutus*) та полівка підземна (*Microtus subterraneus*). При цьому рясоніжка мала (*Neomys milleri*) вперше виявлена для сходу України; її опис наведено окремою працею [Абеленцев 1967], і з огляду на те, що раніше цей вид не виявляли східніше Києва, Борисполя і Полтави [Гавриленко 1946; Абеленцев & Підоплічко 1956; Корнєєв 1965], можна припустити, що він перебуває у фазі розселення.

Те саме треба сказати і про мидицю малу (*Sorex minutus*), яку раніше на Луганщині не відмічали [Сахно 1962], та полівку підземну (*Microtus subterraneus*), яку раніше відмічали лише в ізольованих місцезнаходженнях Харківщини (Зміївські ліси) та Луганщини (Провалля) [Гиренко 1960].

Отримані дані про склад локальної фауни Серебрянського лісництва засвідчують її багатство й унікальність завдяки наявності низки регіонально рідкісних видів як землерийок, так і мишовидих гризунів.

Література

- Абеленцев, В. І., І. Г. Підоплічко. 1956. Ряд комахоїдні — Insectivora. В кн.: Фауна України. Том 1: Ссавці, вип. 1. Вид-во АН УРСР, Київ, 70–228.
- Абеленцев, В. І. 1966. О восточной границе ареала малой куторы. В кн.: Четвертая межвузовская зоогеографическая конференция (Тезисы докладов). Одесса, 6–7.
- Абеленцев, В. І. 1967. О новой находке куторы малой на Украине. Вестник зоологии, № 4: 65–68.
- Гавриленко, М. І. 1946. Нові види звірів і птахів для Полтавщини і їх біологія. Наукові записки Полтавського державного педінституту, 6: 121–129.
- Гиренко, Л. Л. 1960. Нові дані з екології та географічного поширення в УРСР української чагарникової полівки — *Microtus (Pitymys) subterraneus ucrainicus* Vinogr., 1922. Праці Інституту зоології АН УРСР, 16: 31–42.
- Загороднюк, І. В., І. Г. Ємельянов. 2012. Таксономія і номенклатура ссавців України. Вісник Національного науково-природничого музею, 10: 5–30. <https://bit.ly/3Y8cVRB>
- Загороднюк, І. 2017. Василь Абеленцев (1913–1980) — життя у світі науки. Праці Теріологічної Школи, 15: 167–174. <http://doi.org/10.15407/ptt2017.15.167>
- Загороднюк, І. 2020. Близькі види гризунів надродина Muridae у фауні України: таксономія, біогеографія, діагностика, екоморфологія. Theriologia Ukrainica, 19: 3–26. <http://doi.org/10.15407/TU1903>
- Кондратенко, О., І. Загороднюк. 2006. Мікротеріофауна заповідних ділянок Східної України за результатами обліків пастками і канавками. В кн.: Теріофауна сходу України. Луганськ, 120–135. (Серія: Праці Теріологічної Школи; Вип. 7). bit.ly/4dg8VGF
- Корнєєв, О. П. 1965. Визначник звірів УРСР (видання друге). Радянська школа, Київ, 1–236.
- Igea, J., P. Aymerich, A. A. Bannikova, J. Gosálbez, J. Castresana. 2015. Multilocus species trees and species delimitation in a temporal context: application to the water shrews of the genus *Neomys*. BMC Evolutionary Biology, 15: 209 (1–16). <https://doi.org/10.1186/s12862-015-0485-z>

Резюме

АБЕЛЕНЦЕВ, В. Дрібні ссавці Серебрянського лісництва (Луганщина). — Наведено відомості про видовий склад, відносно чисельність і біотопний розподіл дрібних ссавців за результатами літніх обліків 1961 р. в околицях озера Чернікове. Озеро розташоване в заплаві р. Сіверський Донець на території Серебрянського лісництва. Всього сума обліків склала 900 пасток-ночей, здобуто 258 екз. 11 видів дрібних ссавців. Серед здобутих звірів — 4 види комахоїдних та 7 видів гризунів. Домінантами є *Apodemus agrarius* (34,5%), *Sorex araneus* (22,1%), *Myodes glareolus* (16,3%), *Sylvaeus sylvaticus* (16,3%). Решта сім видів мають значно меншу частку (0,8–3,5%). Серед останніх — *Neomys fodiens*, *N. milleri*, *Sorex minutus*, *Micromys minutus*, *Mus musculus*, *Microtus levis*, *M. subterraneus*. Найважливішими у цій другій групі з огляду на фауністику є знахідки *Neomys milleri*, *Micromys minutus* та *Microtus subterraneus*, які є одними із найбільш східних для цих видів.